

de şunu belirtebiliriz ki, kitapta anlatılan din ve gelenek, Hıristiyanlık ve Batı medeniyetidir. Bu yönüyle kitap Batı'daki dinî hayatın içinde bulunduğu ve gelecekte bulanacağı durumu anlamamız açısından bir değer taşımaktadır. İki farklı düşünürün bakış açısından meselenin sunulması bizim olayı ele alırken daha gerçekçi bir değerlendirmeye ulaşmamıza yardım edecektir. Fakat ifade edilen görüşler, eğer yaşadığımız ülkede de bu yönde gelişmeler devam ederse, yaklaşık birkaç on yıl sonra bizim içinde geçerli olacakmış gibi gözüküyor.

Omar Ashour

*The De-Radicalization of Jihadists:
Transforming Armed Islamist Movements*

Routledge, Abington 2009, xiv+224 s.

Halil AYDINALP

Dr. Araş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kahire Amerikan Üniversitesi'nde lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamladıktan sonra Kanada McGill Üniversitesi'nden doktora derecesi alan Omar Ashour, Exeter Üniversitesi Arap ve İslamî İlimler Enstitüsü'nde siyaset bilimi dersleri vermektedir. Akademik ilgileri İslamî hareketler ve ideolojiler, demokratikleşme ve siyasî katılım, uluslararası güvenlik ve terörizm konuları üzerine yoğunlaşan Ashour'un, bölgesel olarak, Ortadoğu'da daha çok Mısır, Tunus, Irak ve Suudi Arabistan, Orta Asya'da ise Tacikistan, Afganistan ve Çeçenistan üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Kanada ve İngiltere'deki Müslüman (özellikle Arap) diaspora toplulukları üzerine de çalışan Ashour'un temel çalışma sahası, İslamî hareketlerin yumuşama süreçleridir. 1980'lerin başından beri, özellikle de 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra oluşan dinî köktencilik literatürü içinde, şiddete müracaat eden İslamcı hareketlerin tersine dönüşüm süreçleri, ilk defa Ashour'un bu çalışmasıyla ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır.

The De-Radicalization of Jihadists (Cihadistlerin Yumuşama Süreci)
"Bir de-radikalizasyon Teorisi", "İyi, Kötü, Çirkin: İslamî Hareketlerde Yumuşama, Radikalleşme ve Yeniden Yumuşama", "Yumuşama Örneklerine Tarihsel Bakış", "Anlatılmayan Hikaye: Müslüman Kardeşler İçindeki Silahlı Kanadın Yumuşama Süreci", "el-Kaide Yanlı-

sı Gruplarda Yumuşama: Cemaat-i İslamî ve İslamî Cihad Örgütü”, “Cezayir’de Yumuşama Süreci: Başarılar ve Başarısızlıklar” ve “Şiddet İçeren Cihadın Olmadığı Bir Dünya” başlıklı yedi ana bölümden meydana gelmektedir. Araştırmanın konusu, amacı ve metoduyla ilgili bilgilerin verildiği birinci bölüm giriş; araştırmanın temel problemleriyle ilgili politik çıkarım ve karşılaştırmaların yapıldığı yedinci bölüm ise çalışmanın sonucu niteliğindedir. İkinci bölüm yumuşama ve radikalizm ekseninde İslamcı hareketler konusunda genel bir literatür tartışması şeklinde kurulmuş, üçüncü bölümde ise yazar gözlem altına aldığı Mısır’da Müslüman Kardeşler, Cemaat-i İslamî ve Mısır İslamî Cihad ile Cezayir’de FIS (İslam Kurtuluş Cephesi), FIS’ten kopan AIS (İslam Kurtuluş Ordusu) ve GIA’nın (Silahlı İslamî Grup) çağdaş tarihlerini panoramik bir şekilde işlemektedir. Dördüncü bölüm Müslüman Kardeşler’in 1951 sonrası dönemde gerçekleşen üç yumuşama teşebbüsüne ayrılırken, beşinci bölümde yazar Mısır Cemaat-i İslamî ile İslamî Cihad’ın yumuşama süreçlerinin altında yatan sebepleri analiz etmektedir. Yine bu bölümde el-Cihad’ın yumuşama konusunda el-Kaide üzerindeki muhtemel etkilerine yer verilmektedir. Altıncı bölümde Cezayir’deki hareketlerin de-radikalizasyon süreci ele alınmakta, özellikle AIS’nin yumuşama süreci tahlil edilirken ve GIA’nın bu süreçteki başarısızlığı üzerinde durulmaktadır.

Çalışmada metot olarak dolaylı gözlem kullanılmış, araştırma problemleri özellikle içerik analizi ve görüşme tekniğine dayalı bir model içinde incelenmiştir. Silahlı İslamî gruplar, sosyal bilimlerde bilgi toplamanın kolay olmadığı örgütsel yapılardır. Pek çok grup güvenlik ya da açığa çıkma korkusuyla bu tarz bilgi alışverişlerine müsaade etmemekte, edildiği durumlarda da istenilen kişilerden istenilen seviyede bilgi almak her zaman mümkün olmamaktadır. Ashour’un bilgi kaynakları arasında bilimsel dokümanlar yanında, büyük oranda hareketlerle ilgili yerel ve ulusal medyada çıkan haber, yorum ve röportajların bulunduğu görülmektedir. Bizzat kendisinin yaptığı mülakatlar ise belirli örgütlerle ve sadece eski liderle sınırlı kalmıştır. Yine de çalışmadaki kaynak çeşitliliği göze önüne alınırsa, yazarın araştırma sorularını cevaplamada çok güçlük çekmediği söylenebilir.

Ashour radikalizm ve de-radikalizm kavramlarını İslamî hareketlerin ideolojik ya da davranış düzeyinde demokratik ve liberal değerlere katılma seviyelerine göre tanımlamaktadır. Radikalleşme “bir grubun ideolojik ve/veya davranış düzeyinde demokratik ilkeleri (barışçıl alternatif güç kaynakları, ideolojik ve politik çoğulculuk gibi) reddetmesi ve siyasî amaçlarını gerçekleştirmek için olası bir şiddete müracaat

etmesi ya da şiddetin çeşitli seviyelerine doğru kayması şeklinde yaşadığı görelî değişim sürecidir” (s. 5). Buradan hareketle de-radikalizm bir grubun ideolojisini tersine çevirdiği, siyasî hedeflerini gerçekleştirmek için şiddeti meşru gören bir anlayışı terk ettiği, çoğul bir bağlam içinde sosyal, siyasî ve ekonomik değişimleri peyderpey kabul etme yönünde ilerlediği görelî bir değişim süreci olmaktadır. De-radikalizm süreci yine de demokratik ilkeleri bütünüyle kabul etmek ve parlamenter sisteme katılmaktan ziyade, daha çok şiddeti bırakma eğilimi anlamına gelmektedir. Çoğu İslamî grup silahlı mücadeleyi bıraksa bile yine Batı düşmanı ya da kendi ideolojisine karşı olan her şeyin düşmanı olmaya devam etmektedir.

Örgütlerin şiddeti terk etmeleri çeşitli seviyelerde gerçekleşmez. Bir örgüt ideolojik olarak şiddeti meşru görse bile, davranış düzeyinde şiddeti bırakabilir ve organizasyonel seviyede silahlı kanadını lağvedebilir. 1969-1973 ve 1997-2002 arasında Müslüman Kardeşler’in yaşadığı bu süreç Ashor tarafından “kapsamlı de-radikalizasyon” şeklinde tanımlanmaktadır. “Özsel de-radikalizasyon” süreci ise sadece ideolojik ve davranış olarak değişmeyi ifade etmektedir ki, bu durumun örneği Mısır İslamî Cihad olmaktadır. İdeolojik olarak şiddeti meşru görse de, Cezayir’deki AIS’nin uyguladığı davranış ve örgütsel olarak şiddetten bilinçli kaçınma hali “pragmatik de-radikalizasyon” şeklinde tanımlanmaktadır.

Ashour de-radikalleşme teorisini “liderlik”, “sosyal etkileşim”, “devlet baskısı” ve “seçilmiş teşvikler” üzerine kurmaktadır. Silahlı İslamî hareketlerin yumuşama süreci bu değişkenlerin etkisi altında şekillenmektedir. Örneğin Mısır Cemaat-i İslamî (Pakistan-Hindistan alt kıtasındaki Cemaat-i İslamî ile karıştırılmamalıdır; Mısır Cemaat-i İslamî çok daha radikal bir gruptur) lideri Muhammad el-Amin Abdulalim örgütün tarihsel liderlerinin de onayıyla 5 Haziran 1997’de düzenlenen bir kutlama sırasında tek taraflı ateşkes ilan edildiğini ve grubun silahlı kanadının feshedildiğini ilan etmiştir. Yeni politikanın bizzat liderler tarafından kabul ve deklarasyonundan sonra ikinci aşama, üretilen yeni literatür aracılığıyla ideolojik ve davranışsal dönüşümün sağlanması olmuştur. Üçüncü aşama, grup içindeki diğer sorumlu ve liderlerle birlikte üye ve sempatanların ikna sürecidir. Bu süreç mini konferans ve toplantılarla yoğun tartışma ve çekişmelerin yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dördüncü aşamada artık grup kendi içindeki tartışmaları netleştirmiş ve yeni vizyonuyla genel Mısır kamuoyuna, tüm İslam dünyasına ve uluslararası topluma hitap etmektedir. Yumuşama sürecinde özellikle yayınların çok etkili

olduğu görülmektedir. İslamî Cihad geçmiş dönemin kritiğini yapan ya da el-Kaide'nin bugünkü uygulamalarını tenkit eden yirmiye yakın eserle kendi yumuşama sürecine katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, özellikle el-Kaide örneğinden sonra, şiddetin beklenen sonuçları getirmemesi, liderler arasında bir özeleştirici sürecine yol açmış, bu süreç devletin liderlerle koordinasyon sürecini başlatmasıyla gelişmiştir. Devletin bastırmak yerine "aslanları evcilleştirmek" ve örgüt tabanını liberalleştirmek için tarihî liderleri kullanmak suretiyle örgütün güçlü olduğu yerlerde turlar ve konferanslar tertip etmesi, tutuklu bulunan bazı örgüt elemanlarını serbest bırakması, yumuşama sürecindeki önemli teşviklerdir. Ashour, el-Kaide ile de ilintili 15 ila 20 bin arasında Cemaat-i İslamî üyesinin bu süreçte de-radikalize edildiğini ileri sürmektedir.

Devlet baskısının çok fazla olmasına rağmen Cezayir örneğinde AIS'nin de yumuşama sürecine girdiği görülmektedir. 1990'lardaki iç savaş döneminde, Ashour, terör zanlısı olmakla suçlanan 500,000 Cezayirli'nin tutuklandığını, 17,000 (bazılarına göre bu rakam 25,000 civarındadır) silahlı İslamcının öldürüldüğünü ifade etmektedir. AIS liderleri bu süreçte tek taraflı ateşkes ilan ederek silahlı kanadını lağvetmiştir; zira "cihad kendi çocuklarının elinde yok olmak üzeredir." Bunun anlamı, Cezayir örneğinde, bir taraftan İslamî gruplar arasındaki çatışma ve katliamların etkiyle cihadın gerçek anlamını yitirmesi; diğer taraftan bütün katliamların İslamcılar üzerine yıkılarak gerçek failerin kendilerini gizlemesidir. Liderlerdeki bu politika değişikliğinde 1970'lerin başından beri rejime karşı şiddet kullanmayı tenkit eden Müslüman Kardeşler'e ait yayınların etkili olduğu kabul edilmektedir. Cezayir başbakanı Abdulaziz Buteflikâ'nın radikal gruplara siyasî haklar tanıyarak onları sistemin içine çekmeye çalışması, siyasî tutuklular ve "kaybolanlar" konusunda daha iyimser ve yapıcı bir tavır sergilemesi AIS'nin yumuşama sürecine katkı sağlayan teşvikler olarak görülmektedir. Özellikle AIS'nin güçlü olduğu el-Celf şehrinde pek çok grup üyesinin de katıldığı bir etkinlikte, başbakan Buteflikâ'nın geçmiş dönemlerin hataları ve acıları için eski İslamcı liderlerden özür dilemesi bu konuda oldukça dikkat çekicidir. Lider faktörünün, sosyal etkileşimlerin ve seçilmiş teşviklerin etkisi altında Cezayir'deki yumuşama sürecinin, 1991 seçimlerini iptal eden ve muhalefeti tam anlamıyla sindiren askerlerin katı tavırları karşısında yine de gerçek değil, zorunluluktan doğan sembolik bir anlam taşıdığı görülmektedir.

Özellikle Mısır ve Cezayir örneklerinden hareketle başarılı bir de-radikalizasyon süreci, Ashour'a göre, (1) grup içindeki ruhanî liderle

örgüt liderleri arasındaki etkileşim sürecine, (2) grubun toplumla münasebetlerine ve (3) grubun içinde bulunduğu toplumun iç siyasi dinamiklerine dayanmaktadır. Baskı ve zorlama karizmatik lideri olmayan ve karizmatik liderinin yumuşamadığı bir İslamî hareketi başarılı bir şekilde de-radikalize edemeyecektir. Bilakis baskı ve zorlama fraksiyonlara bölünmeyi beraberinde getirmekte, bu süreçte gruptan bazıları şiddeti devam ettirirken diğerleri de-radikalize olma eğilimi göstermektedir. Devlet baskısının yüksek, seçilmiş teşviklerin az olduğu durumlarda silahlı İslamî hareketlerin geçici bir süre dağıldığı, fakat bütünüyle de-radikalize olmadıkları dikkat çekmektedir. Bununla birlikte devlet, akıllı teşviklerle birlikte uygun baskı araçlarını kullanırsa İslamî hareket büyük olasılıkla de-radikalize olma sürecine girecektir. Hareket içi ve dışı sosyal münasebetlere bakıldığında, hareket içi üyeler ve hareket dışındaki “ötekilerle” olan sosyal münasebetler düşükse, Ashour, de-radikalizm sürecinin büyük olasılıkla işlemeyeceğini ifade etmektedir. Yine başarılı bir de-radikalizasyon süreci uygun baskı araçlarını kullanma ve yapıcı sosyal münasebetlerin geliştirilmesinden sonra liderlerden başlamalıdır. Lider tarafından başlatılan de-radikalizasyon süreci devlet tarafından verilecek seçilmiş teşviklerle desteklenmeli, liderle hareketin üyeleri arasındaki planlı ve düzenli ilişkilerle geliştirilmelidir.

De-radikalizasyon süreci, Ashour tarafından, İslamî hareketlerin demokrasiye yönelik tutumlarındaki yumuşama süreci olarak okunmaktadır. Burada temel iki problem göze çarpmaktadır: Öncelikle bir hareketin şiddet içeren araçlara artık itibar etmemesi, bu hareketin demokratik değer ve ilkeleri kabul ettiği anlamına gelmemektedir. Radikal bir hareket yine şiddet dışı anti-demokratik araçlar kullanarak -örneğin illegal yayın ve toplantılar yaparak, izinsiz gösteriler düzenleyerek ya da küfürlere varan ithamlarla mevcut rejimi karalayarak kendi radikalizmini devam ettirebilir. Şiddeti bırakma de-radikalizasyon sürecinin bir unsuru olmaktan ya da demokratik değerlere kapı aralamaktan ziyade, çatışma sürecinde politik zorunlulukların ürettiği bir strateji değişikliği şeklinde de yorumlanabilir. İkinci olarak radikalleşme ve de-radikalizasyon Avrupamerkezci bir bakış açısıyla tanımlanmakta, İslamî radikalizm Batı'nın hakikat ölçüleri, politik korkuları ve kültürel hoşnutsuzlukları tarafından üretilen bir “modern olma algısı” içinde değerlendirilmektedir. Bu hareketlerin dönüşüm süreci kendi içinden anlaşılmalı çalışılırken, hareketleri ve hoşnutsuzluklarını üreten sistemin -bu sistem mikro seviyede kendi yaşadıkları devlet ve toplum yapısı, makro seviyede küresel sistemdir- kendisine yer

verilmemesi ilginçtir. Bu anlamda konunun işlenmesinde “dünya sistem teorisi” ya da “eleştirel teorinin” kuramsal uzanımları açıklayıcı araçlar sağlayabilir. Bütün bunlara rağmen *The De-Radicalization of Jihadists* konuyla ilgili literatüre önemli bir katkı olup Türkçeye kazandırılması gereken bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarıyla da adından söz ettireceğini düşündüğümüz Omar Ashour’un bu eseri, dinî radikalizm, köktendincilik, din ve terör ilişkisi gibi konulara ilgi duyan Türk araştırmacı ve okurlar için önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir.